

viszonyának elemzése azért is értékes, mert az egész európai irodalmat választja példatárul.

Merjek-e vállalkozni arra, amire az elején céloztam: a kötet alapján Sötér tudósi portréjának megrajzolására? Ehhez figyelembe kellene venni előző köteteit is, nem szólva arról, hogy a tudósi pálya még át fog nyúlni a jövőbe is. Annyi azonban megállapítható, hogy Sötér István gazdagította irodalomtudományunkat a fejlett, legmodernebb európai irodalomtörténeti alkotásokra való támaszkodással, olyan világos és finom kutató szellemmel, amelynek táptalaja nemcsak a magyar, hanem az egész európai irodalom; nagy erénye a tényekben való gondolkodás, a túlzott elméletieskedés kerülése, főként pedig a történeti látás, amely folyamatok és összefüggések nagy és apró jelenségeire vet világot. Inkább szintetizál, mint elemez, noha vannak jó egyedi műelemzései. Primér élményei erősek, de olykor preconcepciókba erölteti őket. Író-portréihoz mintha valami rejtett affinitás fűznék; ez adja meg beleélésének személyes hitelét –, de korlátait is. Nem szívesen zárom a vázlatot negatívummal, de azt hiszem, sajnálattal kell hiányolnunk azt, hogy ebből a tudósformátumból hiányzani látszik a külső tényezők: a nyelv és a stílus iránti érdeklődés. De a formátum így is teljes és egész.

BARTA JÁNOS

A „NATURA NATURANS” MINT LÍRAELMÉLETI KATEGÓRIA

EGRI PÉTER: *A KÖLTÉSZET VALÓSÁGA*
(Akadémiai, 1975.)

Nyilvánvaló, hogy egy könyv jelentőségét a benne tárgyalt kérdések súlya, s kidolgozásuk mélysége adja. Ám hozzá kell számítanunk, vannak-e a műben a megoldás nyomán felbukkanó, ott lappangó problémák, s hogy ezek miféle távla-

tokat nyithatnak meg. Egri Péter *A költészet valósága (Líra és lírizálódás)* c. könyvében kidolgozta és értelmezte Lukács György „natura naturans” kategóriáját, s ezzel olyan elméleti területekre érkezett, ahol újabb, továbbgondolásra váró problémák körvonalazódnak.

Egri Péter az eléggé fejletlen magyar irodalomelméletet műveli, méghozzá nem esszéisztikusan, nem úgy, hogy „verset” ír a versről:

„az a verselemző – írja – ki verset ír, ha versről ír, jobbra ahhoz a képtelen kertészhez hasonlít, aki ahelyett, hogy vizsgálná, gondozná rügyeit és hajtásait, azzal az ambícióval lép fel, hogy maga is rügyeket hajtson”.

Ezzel elhatárolja magát a „lírizáló”, önmagát metaforákban kifejező és csak a „végeredményt” közlő elemzési „eljárásoktól”. Könyve nemcsak stílusában, hanem látásmódjában és – szükségszerű lépésként – módszerében is fontos mű abban a mostanában kibontakozó folyamatban, amely a hazai irodalomelméletet – és a műelemzést is! – valódi tudománnyá akarja tenni. Egy irodalmi műről szóló „lírai” szövegek – a rügyfakasztások – azért nem tudományosak, mert értékelésükhöz nem kell az anyagot, magát a művet ismerni, igazságtartalmuk nem az ahhoz való viszonyukból derül ki, hanem a „rügyfakasztóhoz” való viszonyukból, s hitelük legfeljebb „lírai” hitel. Ami egy versnél elengedhetetlen, de egy tudományos megállapítás esetében jóformán semmit sem ér.

A „natura naturans” líraelméleti kategóriáját Lukács György így határozta meg:

„a lírai forma specifikuma abban áll, hogy a visszatükrözés folyamata benne művészileg is folyamatként jelenik meg; a megformált valóság úgyszólván *in statu nascendi* fejlődik előttünk, (. . .) Ami az epikában és a drámában teremtett természetként (*natura naturata*) objektív dialektikus mozgalmasságában fejlődik, az a lírában teremtődő természetként (*natura naturans*) előttünk születik meg”.

Egri Péter ezt a kategóriát, a teremtődő, születő természetet elemzi, bontja ki és értelmezi.

A kategória megragadáshoz Lukács György sem érkezhett volna el, ha a műalkotások létrejötté és éppígléte tekintetében nem tulajdonít már előzőleg igen nagy szerepet a költői szubjektumnak. A kategóriaelemzést tehát szükségképpen innen kell indítani. Egri Péter megállapításainak a saját témájára vonatkozó értékükön túlmenően még az is a jelentőségük, hogy szemben állnak azokkal a manapság kritikákban, cikkekben olvasható, napi beszélgetésekben hallható véleményekkel, amelyek a költői szubjektum szerepét túlságosan felfokozzák, az objektumhoz viszonyítva hierarchikusan fölérendelik. Így hallhatunk és olvashatunk a költő mindennél fontosabb személyiségéről, az egyéniség mindenek fölött álló jelentőségéről stb.

Miután Cr.Caudwell elméletét bírálta, és megtartotta belőle a megtarthatókat, Egri Péter azt vizsgálja, miként él, létezik, születik és jelenik meg a natura naturans tartománya a költői magatartásban, érzelemben és képzeletben, a tér és idő lírai felfogásmódjában, a költői képalkotásban és a hangsík költői funkciójában. Már ennyiből is megállapítható, hogy a natura naturans kategóriájából származtathatók a költészet formai és tartalmi jegyei. Ám ez fordítva is igaz: a natura naturans éppen azáltal nyer bizonyítást, hogy a fenti tartalmi és formai kategóriákban értelmezi. Azt mondhatná valaki, hogy ezáltal lényegében egy „idem per idem”-jellegű magyarázatot kapunk. Ez azonban csak a logika területén lenne így, az irodalomelméletén nem. Egy-egy költői mű összes összetevő egysége elméletileg megragadható aspektusaikban éppúgy, mint a befogadói világban spontán módon megjelenő aspektusaikban nem logikai viszonyokban, hanem dialektikusan, az inherencia elve szerint kapcsolódik és rendeződik el. Ez a jellegzetesség teszi lehetővé, hogy a natura naturans összefoglalója és egységesítője legyen azoknak, amelyek által épp maga jelenik meg. Ugyancsak az inherencia

elvé nyit utat, hogy a műfajra (pl. a szonettre) és a műnemre (pl. a lírára) vonatkozólag is lehessen érvényes megállapításokat tenni akár az érzelemnek, akár a képszerűségnek egy-egy konkrét műben való elemzése kapcsán.

A kategória elemzését és értelmezését nem véletlenül kezdi a költői magatartás szemügyre vételével. Ezt „olyan belülről kialakított szubjektum—objektum viszony jellemzi, amelyben az ábrázolás, kifejezés közvetlen és voltaképpeni tárgya a valóságot átélő költői én maga”. Így aztán a költői magatartás az alapja, mintegy a minden továbbit körülfogó és egyben minden továbbiban benne lévő jelensége a „születő természetnek”. Elméleti kifejtése kapcsán kiderül, hogy az objektum már előbb létezett történelmi-társadalmi objektivitásként, hiszen „a költő a világ valamely aspektusának lényegéhez keres utat”, s a költői szubjektum az objektív valóságnak az alapján és az objektív valóságból jelölte ki a maga objektumát, azaz azt a valóságrészt, ami a szubjektum—objektum viszonyban az objektumot képviseli. Ezáltal elméletileg is helyére kerül a szubjektum jelentősége. Egy másik következmény, hogy nemcsak a valóság „egy jelensége vagy jelenségcsoportja születik meg” a versben, „hanem egy költői egyéniség is előttünk bomlik ki”. Ez a folyamat magában rejt egy továbbgondolásra készítő aspektust, amely Lukács György egy másik kategóriájával ragadható meg: a nembeliségbe való felemelkedéssel. Egri Péternek nem célja, hogy azt mutassa meg, miként és hogyan emelkedik egyszerre és együtt a nembeliségbe az objektumban rejlő emberi lényeg, valamint a költői partikuláris-én. Ha a költő a lényegyet keresi és azt magára vonatkoztatja, „s önnön belső világát mintázva a külvilágot fejezi ki”, akkor megszületik a külvilág egy-egy egységéből, részéből az objektív nembeli lényeg és emellett a költő nembeliségbe való emelkedése is; s ezeknek a „mikéntje” és „hogyanja” az a probléma, ami részletes kidolgozásra vár.

A költői magatartás egyik fontos jellemzője az érzelem. Egri Péter világosan megmutatja, hogy a költői érzelem pontos arányát (a túl- vagy lebecsülés helyett) csak az esztétikai szubjektum–objektum viszony elemzésével lehet megadni. Ebben pedig okvetlenül jelen kell lennie a költői magatartás egyneműsítű közegének, mivel a költő semmiképpen nem tudja az objektív valóság adott részét magára vonatkoztatni az érzelmek nélkül, mert az objektív világ valamely jelenségének a bensőben való jelentőségét épp az érzelmek tükrözik; azaz a valóságrészt magára vonatkoztatni érzelmek nélkül képzelenség. S mivel ez költői folyamat, a természet teremtődő jellegének megjelenése következik mindebből.

Nem véletlen, hogy a könyvnek épp *A költői érzelem* című fejezete a legterjedelmesebb. A költői érzelmekről, különösképp az *Érzelemtípusokról* eddig csak pszichológiai aspektusból, a pszichológiai tipológia alapján volt szó. Egri Péter munkájának igen nagy jelentősége, hogy kimutatja: korhoz kötött, a történelmi-társadalmi helyzet által meghatározott költői érzelemtípusok is vannak; hogy efféle típusokat nemcsak – a kissé mindig bizonytalan – pszichológiai aspektusból lehet elkülöníteni. S dicséretére legyen mondva, a különböző történelmi-társadalmi helyzet által meghatározott érzelem-típusokat, s ezeknek a művekben megszilárdult milyenségét az ebből a szempontból épp a legnehezebb műfajon, a szonetten keresztül rajzolja meg. A kor által meghatározott típusok elemzése ui. kétségkívül sokkal könnyebb lett volna olyan verseken keresztül, amelyek minden tekintetben és már „lát-szatrá” is egyértelműen a történelmi helyzet termékei. A szonett ui. a maga szerkezeti és formai kötöttségével csak a legfinomabb és legnagyobb szakértelemmel elvégzett elemzéseknek tárja fel korhoz kötöttségének valódi bizonyítékait. Egri Péter természetesen nem dicsekszik vállalkozásának roppant nehézségével, sőt ezt írja:

„Azt a költeményenként, költőnként, korstílusok és korszakok szerint változó lírai erőteret, amelyet az érzelmi tónus a költői magatartás

egyik lényeges összetevőjeként a 'natura naturans' tartományán belül a vers tartalmi és formai világában kialakít, különleges érzékletességgel mutatja meg a szonett-történet néhány sorsfordulóját."

Célja, hogy a szonett többféle megjelenési módjában és formájában igazolja a „teremtődő természet” milyenségét. Ezt abban a műfajban végezte el, ahol a legnehezebb, ami azzal az előnnyel jár – a remek teljesítményen túl –, hogy egyértelműen és szilárdan bizonyította e kategória líraelméleti érvényét; szilárdabban, mintha olyan műveken keresztül tette volna, amelyek egyértelműbben a kor termékei.

A magyar irodalomelmélet valódi tudománnyá az olyanféle művekben válik, mint *A költészet valósága*. Az irodalomelmélet csak akkor tudomány, ha megtalálja és alkalmazza a maga területére érvényes premisszákat, elveket és módszereket, s ha ezeket alkalmazza a tárgy, az anyag, a konkrét mű elemzésében. (A matematikai módszerekre pl. már a mennyiség hegeli elemzése miatt sem lehet komolyan gondolni; hiányzik ui. a pusztán mennyiség létrehozására szolgáló jelenség.) Egri Péter anyagát épp azáltal világítja át, hogy pl. a szonettek első és második quatrain-jét, coupletjét, oktávját és szextettjét elemzi s felderíti a változatos rím- és a mindig pompásan megérezékelt és bizonyított, változatos ritmuskezelést. A különböző korok szonettjeinek elemzése, megállapításainak értékelése az olvasóra is rákényszeríti (a szónak pozitív értelmében) a konkrét anyagban, a műben való elmélyedést. Itt valóban nem elegendő, hogy csak az elméleti konklúziókat vegyük figyelembe, mert az igazi tudományos eredmények az irodalomelméletben *csak* a bizonyítási eljárással együtt érvényesek.

A következő fejezet *A költői képzeletről* szól, amelynek „sajátossága ugyancsak összefügg a 'natura naturans' kategóriájával és közvetlen kapcsolatban áll a költői magatartással". Miként az érzelmeket, a képzeletet sem pszichológiai, hanem líraelméleti megközelítésből tárgyalja, és Shelley: *Óda a Nyugati Szélhez* c. művének lenyűgözően nagy-

szerű elemzésével elméletileg bizonyítja a két jelenség kapcsolatát. Elemzése végén megjegyzi:

„Aligha lehet (...) kétséges, hogy a 'születő természet'-et a meglévő valóságélemeket radikálisan átformáló és szabadon kombináló költői képzelet ragadhatja meg a legnagyobb művészi erővel . . .”

Ha ennyi az eredmény – kérdezhetnénk – érdemes-e ilyen egészen magasrendű elemzést produkálni? Nos, a kérdés teljesen jogtalan, mert még mindig a versről verset író eljárás szemszögéből feltett kérdés ez. Egri Péter könyvének egyik nagy jelentősége, hogy nemcsak itt, de máshol is bizonyítja: az irodalomelméletben és műelemzésben a végeredményként megkapható definíciók nem önmaguk által, vagy az elmondóhoz való viszonyuk „lírai igazsága” által kapnak tartalmat és jelentőséget, mert nem önmagukban igazolhatók ezek a definíciók, hanem csakis az elemzéssel együtt. Ennek – ha komolyan vesszük – az irodalomkutatás bármely szintjén éppoly jelentősége (de persze kényszerítő eljárás-rendszere) van, mint a tudományos írásművekben.

Meglepőnek tűnhet, hogy ezek után *A tér és idő költői felfogása* c. fejezet következik. Az eddigiekhez képest ui. – magatartás, érzelem, képzelet – más logikai síkon lévőnek tűnhet a tér és idő lírai felfogásának és elemzésének a kérdése. De csak akkor, ha az előző három líraelméleti kategóriát az irodalomelmélethez viszonyítva mint egy segédtudomány – a pszichológia – kategóriájaként kezeljük, s tárgyunkra így alkalmazzuk. Ismét meg kell állapítanunk, hogy Egri Péter a műelemzésekbe, sőt az irodalomelméletbe is majdnem mindig vissza-visszacsempészett pszichológiai szemléletet – az irodalmi jelenségeknek a pszichológia tudományának szemszögéből és módszerével szemlélt, bizonyított módszerét – teljesen elhárította magától. Az ilyen gesztusok csak előnyére és javára válnak az irodalomelméletnek, segítik valódi és önálló tudománnyá fejlődni. A magatartással, az érzelmekkel, a képzelettel ui. nem mint az egyed, a művész pszichológiailag

megragadható személyes világában megjelenő jelenségekkel foglalkozik – amelyek ugyan épp ebben és ebben az esetben egy irodalmi műalkotással összefüggésben kerülnek elő –, hanem mint a műalkotás létrejövésében és létében *elméletileg* szerepet játszó és kapó tényezőkkel. Így aztán logikusan illeszkedik a sorba a tér és idő líraelméleti felfogása, mert ennek a művekben megjelenő jellege, épp a születő természet kategóriájaként megjelenő elméleti jellege az elemzés tárgya.

A natura naturans által meghatározott „költői magatartásra jellemző szubjektum–objektum viszony egyenes formai következménye” a „szóképek (trópusok) különleges lírai jelentősége”. A szóképek ilyen jellegű átvilágítása is fontos előrelépés, mert kiderül, hogy „az egyszerű, ábrázoló, elbeszélő, leíró kép a jellemző a natura naturata-ra”, s az „ábrázoló, ’festői’ ” szóképek dominánsak és uralkodók a natura naturans tartományában. Az elemzésekben az „ut pictura . . .”-elvet is elmélyítette. (Petőfi: *A puszta télen*, Ady: *A téli Magyarország*, József Attila: *Holt vidék* című verseinek összehasonlító elemzésével.)

Jellemzőnek és egyben jelentősnek kell tartanunk, hogy *A hangsík költői funkciója*, *Ritmus*, *Rím* című éppen az utolsó fejezet. A fejezetek sorrendje nemcsak módszertani, hanem elvi is. A költőiség „röptető fészke”, a natura naturans, bizonyosan a költői szubjektum–objektum viszonyban és a költői magatartásban rejlik, hiába jelenik meg a *befogadónak* először épp a hangsík. Ezzel a kérdéssel a műalkotások egyik ontológiai problematikájához érkeztünk. Meggyőződésünk üi., hogy a műalkotások bármily jellegű vizsgálatakor mindig figyelembe kell venni a műalkotások létmódjából kiiktathatatlan két objektum–szubjektum viszonyt. Ebből következik, hogy mindig tudnunk kell és eszerint kell eljárunk, hogy az adott kérdést éppen melyik objektum–szubjektum viszonyban elemezzük. Mindazok az elméletek (pl. a valódi strukturalizmus, a fenomenológia stb.), amelyek a műalkotások hangsíkjának elemzéséből indulnak ki amikor annak egész

világát kívánják felderíteni, akarva-akaratlanul kizárólag a befogadó aspektusából elemzik. Márpedig a befogadó nézőpontjának kizárólagos (vagy domináns) volta a befogadó (szubjektum) és a mű (objektum) viszonyát tolja előtérbe, s ezáltal a mű változó hatására és hatásértékére figyel, s legfeljebb másodlagosan a műben magában rejlő objektív értékekre. Egri Péter szükségképpen a művész (szubjektum) és a valóság (objektum), illetve a művész (szubjektum) és a leendő mű (objektum) viszonyáról szól. S mivel itt szó sincs alkotáslélektani kérdésekről (amelyek persze vannak, s mint a pszichológia és irodalomelmélet határvonalán elhelyezkedő tudományterület fontos), a mű objektív értékét létrehozó és megadó aspektusairól beszél, amelyek természetesen szoros vonatkozásban vannak a hatásértékkel is. A szubjektív hatás (hatásérték) és az objektív érték feloldhatatlannak látszó antinómiáját ezen a módon lehet megszüntetni. A könyv ehhez a nagyon fontos elméleti kérdéshez is elérkezett, s ez is a továbbgondolandó problémákhoz tartozik.

*

A natura naturans mint irodalomelméleti kategória alapvetően és lényegében líraelméleti kategória. A lírai műve(ke)t „közfogják más művészeti ágak és műfajok”, mind elméleti, mind konkrét gyakorlati értelemben. Ezen az alapon lehet szólni a kategória más műnemekben való megjelenéséről.

„Bár a líraelméleti következtetéseket – olvassuk – a lírai versek kínálják a legtermészetesebben, mégis, azt hisszük, a költészetnek közvetett, a lírizálódó regény és dráma oldaláról történő megközelítése is gyümölcsöző lehet, hiszen lehetővé teszi, hogy a líra születését oly kivételes közegben vehessük szemügyre, amely a költészettel átítatva is epikusan dúsított, illetve drámaian sűrített . . .”

A regény lírizálódását elsősorban Joyce *Ulysses*ében, a drámaét csak O'Neill életművében veszi szemügyre.

A magunk részéről kissé problematikusnak tartjuk a könyvnek ezeket a részeit; főként azt, *ahogyan* a dráma lírizálódását igazolja.

Ismeretes, hogy – akár kidolgozottan, akár elnagyoltan – a három műnem jellegzetességeit magának a műnem nevének főnévi változatával jelöljük. A líra, epika, dráma szó nemcsak egy bizonyos típusú irodalmi műalkotások csoportját jelöli, hanem – adott összefüggésekben – a csoportokhoz tartozó művek speciális jegyeinek, jellegzetességeinek gyűjtőneve is. E jegyek között mindenképpen van olyan, amely az adott műnembe tartozó mű(vek)re alapvetően – mintegy „alanyi”, főnévi értelemben – jellemző és ez adja az adott műnem lényegét, „kulcsát”. Még akkor is van ilyen, ha ez az egyetlen jellemző nem teszi az adott művet pl. lírává, éppen azért, mert ezen jellemző *nélkül* semmiképpen nem lesz pl. líra az adott mű. Ugyanakkor minden műnemre vonatkozóan vannak olyan jegyek, jellemzők, amelyek egy-egy műnemben általában megvannak – ha teszik: statisztikailag dominánsok –, de amelyek közül egyik-másik elmaradhat anélkül, hogy az adott mű műnemi hovatarozása kétséges lehetne. Ezek mintegy melléknévi értelemben értett jellemzők. A natura naturans kategóriája, és ezen belül, vagy ennek legfőbb konkrétójaként az érzelem – s erről Egri Péter elemzése és kategória-értelmezése maradék nélkül meggyőző – a líra műnemének főnévi jellemzője; ennek jelenléte nélkül az adott mű nem tartozhat a líra műneméhez.

Amikor Egri Péter a líra főnévi jellemzőjét – s *ennek* konkrétioit, az *ezt* jellemző magatartást, érzelmet, képzeletet, tér és idő szemléletet, szóképeket, a másik két műnemben keresi, egy logikai nehézséggel kerül szembe. Ha ui. a natura naturans a líra főnévi értelmű jegye, akkor jelenléte vagy lehetetlen egy drámában és egy regényben, vagy a kategória főnévi értelme azokban átalakul melléknévi értelművé. Azonban kétséges, hogy egy műnem főnévi jellemzője átalakulhat-e egy másik műnemben melléknévi értelművé. Számunkra való-

színűbb, hogy egy másik műnembe nem az egyiknek a főnévi jellemzője kerül át (melléknévi értelművé válván), hanem csak a melléknévi jellegű jellemzők. Hiszen a natura naturans főnévi értelme lényegében megszűnik, ha melléknévvé válik; ugyanakkor, ha főnévi értelemben lenne jelen egy drámában, az a mű eo ipso megszűnne dráma lenni.

A regény és a dráma lirizálódásának elemzésekor Egri Péter nem a natura naturansnak mint kategóriának a regényben vagy drámában való jelenlétét mutatja meg, hanem a kategóriát összetevő elemeknek, mint különálló, a kategória által nem egyesített elemeknek a jelenlétét. Bármely műnem főnévi jellemzője a konkrét művek kompozíciójáig lehatoló érvényű, vagy ha tetszik, a kompozíciót meghatározó, s abból kinövő jelentőségű. A natura naturansnak ezt az érvényét Egri Péter példamutatóan és igazán kitűnően mutatja meg a lírai művekben. Amikor a különböző korok szonettjeinek első és második quatrainjét, coupletját, az oktávokat és a szextetteket, avagy a rím és ritmus különböző megjelenését elemzi, ezzel egyben a szonettek szerkezetét is elemzi, mert ezek eo ipso meghatározzák a szerkezetet. De ugyanez a helyzet a szóképekről szóló fejezetnek a lírára vonatkozó részében is. Úgy gondoljuk, hogy a szókép a lírai művek szerkezetiségét is meghatározza, amikor

„A külső valóság valamely darabjának, alakjának, jelenségének *szubjektív fontosságát*, közvetlenül az én szempontjából vett jelentését és jelentőségét (...) úgy teszi érzékletesen élményszerűvé, hogy egy olyan jelenséggel veti egybe, vagy azonosítja, amelynek az én nézőpontjából kivételes hangulati, intellektuális vagy képzeleti értéke van”.

Azáltal, hogy a szókép a valóságnak a költőre vonatkoztatott két jelenségét veti egybe, vagy hozza össze, a mű szerkezetiségét úgy határozza meg, hogy két valóságelemet egyszerre hoz be a műbe. Az így felépült szóképek egymáshoz való viszonya, kapcsolódása pedig a lírában par excellence szerkezeti probléma. S azért az, mert a szóképet csak a költő mondja (s

nem valamelyik alakja is, mint a drámában), s – ebből a szempontból! – nem szolgál másra (pl. jellemrajzra), csak a natura naturans megjelenítésére. Mindezzel azt akarjuk lényegében mondani, hogy egy lírai műben mindaz, ami a szöveg síkján elemezhető, egyben a kompozíciót is érinti. Nem így azonban – megítélésünk szerint – a drámában. Nincs terünk most részletezni, miért van és hogyan ragadható meg, hogy a drámai művek szerkezete a szöveg szintjénél sokkal „mélyebben” rejtőzik, mint a líraiak szerkezete. Csak arra utalunk, s erről Egri Péter kitűnő elemzése győzhetnek meg, hogy mindez alapvetően a natura naturans és a natura naturata közötti különbség eredménye.

Ha a regény vagy a dráma lirizálódását azok szöveg szintjén, mintegy a mondatok, szókapcsolatok, szavak jellegében és a mondatokban megjelenő ritmusban, rímekben stb. keressük, akkor épp az előbbieket miatt nem érhetünk el a regény és a dráma lirizálódásának sarkkövéig. Egri Péter a natura naturata két válfajának konkrécióját a cselekményben és a konfliktusban látja. Éppen ezért a natura naturans valóban akkor jelenik meg az epikában vagy a drámában, ha a cselekményt vagy a konfliktust érinti. Egri Péter elemzése azonban azt bizonyítják – s most már csak a drámáról beszélünk –, hogy a dráma lirizálódása az alakok megnyilatkozásaiban, azaz az alakok jellemében, jellemének megjelenésében érhető tetten, illetve az író (O'Neill) által megvalósított *jellemrajzának* módszerében, s nem magában az egész műben, vagy épp szerkezeti-ségében. Egri Péter természetesen kitűnő szemű és felkészültségű elemző, s többször megjegyzi: „a lírának a drámai konfliktus rovására történő eluralkodása a drámát is felbontja”; vagy: O'Neill „jelképeinek egy csoportja líraiságával inkább oldja, mint köti a drámát” stb. Ezt azonban már nem elemzi, a lirizálódást csak az alakok megnyilatkozásának szintjén igazolja. A drámai-alakok beszédének lirizálódása, és jellemzésük lírai eszközei, még nem lirizálják valóban a drámát, legfeljebb, a melléknévi (a lírai) elemek jelenlétét

mutatják. Mindezek azonban nem mennek túl azon a határon, amelyen innen a Hegel által megállapított epika-líra szintéziséből (ami Hegel szerint a dráma) adódó jellemzők vannak. Részletesen ismét nem fejthetjük most ki, hogy a dráma lirizálódása erőteljes mértékben akkor mutatható meg, ha az alakok egésze lírai képmássá válik, ha a cselekménymenet egységei asszociációk sorozata stb. (Erről l. *A líraiság és a mai dráma* c. tanulmányunkat; Jelenkor 1971/6. sz. – 1972/3. sz.-ig.) Véleményünk szerint Egri Péter azért nem vette figyelembe O’Neill drámáinak mélyebb lirizálódását, mert a natura naturata e műnemben megvalósuló konkrétójának a konfliktust tartja. A konfliktust nem oldhatja az alakok lírai beszéde (a szóképekkel, ritmussal, rímmel stb.), lévén, hogy a beszéd elsősorban az alakok és csak másodsorban az író megnyilatkozása, míg a mélyebb szerkezetiség, a cselekménymenet elrendezése és összekapcsolásának mikéntje stb. csakis a drámaíró „megnyilatkozásának”, tevékenységének az eredménye.

Igaz, Egri Péter célja végső soron nem az, hogy a regény és a dráma lirizálódását részletezze, hanem hogy a „líra születését” „kivételes közegben”, „drámaian sűrített” közegben mutassa meg. O’Neill műveinek elemzése azonban nem azt igazolja, hogy a líra miként születik a közegben, hanem csak azt, hogy miként érhető tetten a lírai egy-egy dráma *részletében*. A drámák valódi lirizálódását akkor lehet igazolni – ismét: csak a mi meggyőződésünk szerint –, ha a natura naturata konkrétója e műnemben a szituáció. Mindazok a történelmi-társadalmi erők, amelyek a lirizálódást eredményezik, lehetetlenné, megvalósulhatatlanná teszik a valódi konfliktust. Ezt ui. két szembenálló fél ellentétes akaratból kinövő harca jelenti, amikor is mindkét félnek eszköze is van a harcra, a cél elérésére. A célra irányuló és a mű egészen végighúzódo akaratot semmiképp nem helyettesítheti lírai tartalom; ha ui. helyettesíti, nincs, nem lehet célra törő akarat, s következésképp konfliktus. Tett, harc csak akaratból nőhet

ki, s az összes jeleneten végigvonuló akarat fűzi egységbe a cselekmény egységeit. A lírizálódás a műnem más műfajaiban lehetséges, mert a középpont vagy a két világszint köré föl-épült szituáció nem két akarat révén egységesül, s ezért ebbe a lírizálódást eredményező erők be tudnak hatolni.

*

Fejtegetéseinek összegzéseként jogosan állapítja meg, hogy gyanúsak azok a műnem- vagy műfajelméletek, amelyekből a hagyományosan ismert jellemzők nem vezethetők le. Abban is teljesen igaza van, hogy a *natura naturans* kategóriájának bevezetése a líraelméletbe lehetővé teszi a különböző jegyek (lírai magatartás, érzés, képzelet, szókép, idő és tér lírai felfogása, ritmus, rím stb.) egységes szemléletét. S hadd tegyük hozzá mi, hogy ezt Egri Péternek köszönhetjük, hiszen Lukács György „csak” az alapkategóriát adta meg, ám ezt ő dolgozta ki és értelmezte.

De még többet is tett. Egy olyan időszakban, amikor a műnemek (műfajok) létét tagadni szokás, amikor az számít „értő” megnyilatkozásnak, ha valaki az irodalom „bonyolultságáról”, s ennek következtében a rendszerezésre való lehetlenségről, vagy az irodalmi műveknek mindenféle törvényszerűség nélkül való voltáról beszél – megmutatta, ha módosultak is, nem tűntek el a hagyományos műnemek (műfajok). S mivel Egri Péter a *natura naturans* jelenlétét pl. Joyce művében is igazolta, ezek után Lukács György életművét nem lehet azzal vádolni, hogy kategóriái alkalmatlanok a modern irodalom megértésére. E könyv nyomán – ugyanakkor – azokat az „elméleti” megállapításokat is felül kell bíráltnia minden becsületesen gondolkodó főnek, mely szerint ma már nincsenek műnemek és műfajok, és amely szerint főleg a filozófia és az irodalomelmélet.

BÉCSY TAMÁS